

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра теорії і методики викладання
природничих дисциплін

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
Тема: ФОРМИ ТА МЕТОДИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ В
ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ УЧНІВ.

Виконала:

Вороніна Марина Олександрівна

Спеціальність 014 Середня освіта

Предметна спеціальність

014.05 Середня освіта (Біологія)

Освітня програма «Середня освіта
(Біологія та здоров'я людини та
природознавство)»

Науковий керівник:

кандидат біологічних наук,

старший викладач

Полякова А.С.

Допущено до захисту

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____
(підпис, ініціали, прізвище)

Дата захисту: «__» _____ 20__ р.

Оцінка _____

Підписи членів ЕК:

_____
_____
_____
_____
_____

ЗМІСТ.

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ФОРМ ТА МЕТОДІВ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ В ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ З БІОЛОГІЇ.	
1.1. Теоретичні засади екологічного виховання в умовах компетентнісної освіти.	6
1.2. Форми та методи екологічного виховання в позакласній роботі.....	13.
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ УЧНІВ ЗА УМОВ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ З БІОЛОГІЇ.	
2.1. Застосування інноваційних педагогічних технологій у екологічному вихованні в позакласній роботі з біології.	24
2.2. Впровадження методів «Кейс-стаді», брейнстормінгу, імітаційних та рольових екологічних ігор, «ЕКО-АРТ-терапії», імітаційного моделювання, вебінарів, віртуальних екскурсій в процесі екологічного виховання в позакласній роботі учнів.	30
2.3. Експериментальна перевірка ефективності інноваційних форм та методів екологічного виховання у позакласній роботі.	42
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	

ВСТУП

Екологічне виховання молодого покоління є запорукою сталого розвитку людської цивілізації та суспільства та становлення особистості на кожному життєвому етапі. На початку третього тисячоліття кардинально змінився і характер світової екологічної політики. Від використання екологічної тематики із суто пропагандистською метою до прагнення запобігти масштабним континентальним і глобальним катастрофам. Вирішення поставлених завдань передбачає не тільки усвідомлення змісту й значення майбутніх змін, необхідності нового способу буття, але й радикальні зміни ціннісних орієнтацій окремої людини й суспільства в цілому, зсув пріоритетів у вирішенні екологічних проблем із техніко-економічної сфери в бік ідеології, моралі й освіти [3].

У Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції розвитку екологічної освіти в Україні та інших основоположних документах світового та національного рівня відображено тенденції оновлення змісту, форм і методів екологічної освіти та виховання [31].

Проблемі екологічної освіти та виховання присвятили свої роботи низка вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема Л. Білик, Л. Липова, В. Л. Лук'янова, В. Петрук, Н. Пустовіт; О. Пруцакова; Ю. Саунова, С. Совгіра, І. Суравегіна, В. Сухомлинський, Л. Титаренко, О. Федоренко, С. Шмалей та інші [26, 27, 28, 29].

В умовах дистанційної освіти виникають певні обмеження у здійсненні позакласної роботи. Перш за все це неможливість реального спілкування, організації практичних робіт, екологічних акцій, масових заходів. Частина педагогів навіть вважає організацію виховної позакласної роботи недоцільною у воєнний час. Педагогічні спостереження виховного процесу в умовах дистанційного навчання дають можливість констатувати, що

екологічне виховання відійшло на другий план, поступившись патріотичному та громадянському вихованню.

Але причина цього вбачається не лише у зниженні уваги до екологічного виховання, але й у недостатній методичній підготовці педагогів до її проведення в теперішніх умовах. Вивчення різних підходів до проблеми екологічного виховання у позакласній роботі в умовах дистанційного навчання засвідчило, що на сучасному етапі не всі її аспекти достатньо вивчені. Відсутні комплексні дослідження нових методичних підходів, форм та методів. Тому, обрана нами тема дослідження «Форми та методи екологічного виховання в позакласній роботі учнів» є актуальною.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методичні підходи до екологічного виховання в позакласній роботі в умовах дистанційної освіти.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження:**

- 1) дослідити стан проблеми в психолого-педагогічній та методичній літературі;
- 2) теоретично обґрунтувати нові методичні підходи до екологічного виховання в позакласній роботі, а саме використання методів «Кейс-стаді», брейнстормінгу, імітаційних та рольових екологічних ігор, «ЕКО-АРТ-терапії», імітаційного моделювання, вебінарів, віртуальних екскурсій;
- 3) експериментально перевірити обґрунтовані в ході дослідження інноваційні методичні підходи до екологічного виховання в позакласній роботі
- 4) надати методичні матеріали вчителям предметникам

Об'єкт дослідження – процес екологічного виховання в позакласній роботі з біології.

Предмет дослідження – форми та методи екологічного виховання в позакласній роботі з біології, обумовлені специфікою дистанційного навчання.

Гіпотеза дослідження: ефективне здійснення екологічного виховання в позакласній роботі з біології, обумовленого специфікою дистанційного навчання можливе за застосування таких методичних підходів як, доцільне поєднання методів «Кейс-стаді», брейнстормінгу, імітаційних та рольових екологічних ігор, «ЕКО-АРТ-терапії», імітаційного моделювання, вебінарів, віртуальних екскурсій.

Для розв'язання поставлених завдань та перевірки гіпотези дослідження були використані такі теоретичні та емпіричні **методи дослідження:** аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури з проблеми дослідження; вивчення педагогічного досвіду (спостереження, бесіди, анкетування вчителів та учнів), педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний).

Наукова новизна полягає в системному аналізі психолого-педагогічних умов здійснення екологічного виховання в позакласній роботі, теоретичному обґрунтуванні застосування інноваційних методів, визначенні специфіки вебінарів як форми організації даного виду виховання.

Практичне значення полягає в розробці та впровадженні в шкільну практику методичних підходів на основі формування поєднання методичних прийомів та методів кількох інноваційних технологій. Матеріали магістерської роботи можуть бути використані вчителями біології в закладах загальної середньої освіти у процесі вивчення біології.

Розділ 1. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ФОРМ ТА МЕТОДІВ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ В ПОЗАУРОЧНІЙ РОБОТІ З БІОЛОГІЇ

1.1. Теоретичні засади екологічного виховання в умовах компетентнісної освіти

Поняття екологічного виховання виникло у 70-ті роки ХХ століття, як трансформація природоохоронного виховання, яке зводилось до епізодичних позакласних заходів та участі школярів у суботниках з прибирання територій та висаджування дерев. Одним з головних чинників переорієнтації стало поширення екоцентричної парадигми у ставленні до природи. Відповідно до неї людина вже не повинна усвідомлювати себе «царем природи», в вважати себе рівноправною частиною цієї природи. Все вище зазначене кардинально змінило методичні підходи до, на той час, природоохоронного виховання. На перший план вийшло екологічне виховання, яке передбачає утвердження екоцентризму починаючи з дошкільних закладів освіти до закладів вищої освіти.

Питаннями екологічного виховання за часів незалежності нашої держави займалися провідні методисти І.В. Мороз, В.В. Вербицький, О.В. Плахотник, Г.П. Пустовіт, Г.С. Тарасенко О.М. Байрак, С.О. Люленко, Г.В. Ковальчук [12, 26].

Однак, теоретичний аналіз методичної літератури засвідчив, що до сьогодні не існує одного загально прийнятого визначення екологічного виховання. Різні фахівці по-різному підходять до його трактування.

О.М. Степанов та М.М. Фіцула вважають, що екологічне виховання це - систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури. [28]

Відомий політолог В.С. Крисаченко у своїх працях підкреслює нерозривність екологічної освіти і виховання. Тому він проголошує, що: «

Екологічне виховання – це неперервний процес навчання, виховання, самоосвіти, накопичення досвіду і розвитку особистості, спрямований на формування ціннісних орієнтацій, норм поведінки і спеціальних знань щодо збереження навколишнього середовища і природокористування, реалізованих в екологічно грамотній діяльності. Екологічне виховання – складова частина морального виховання. Тому під екологічним вихованням і освітою мається на увазі єдність екологічної свідомості і поведінки, гармонійного з природою» [15]

На думку І.В. Мороза, екологічне виховання – це процес безперервного, цілеспрямованого та систематичного підвищення рівня свідомого і морального відношення до довкілля, організований шляхом впливу на почуття особистості, її свідомість, погляди, уявлення [12].

З 2016 року в школах України запроваджена компетентнісна парадигма навчання та виховання на заміну. В екологічному вихованні вона спрямована на засади екобезпечного, сталого розвитку, з використанням ідей міжнародної інтеграції і інновацій.

Питання вдосконалення системи освіти шляхом впровадження компетентнісного підходу активно досліджуються у педагогічній науці. Розв'язання окресленої проблеми окреслене у працях А.Л.Андрєєва, І.О.Зимньої, О.В.Овчарук, О.І.Пометун, Дж.Равена, А.В.Хуторського та інших вітчизняних і закордонних дидактів. Компетентнісний підхід пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до виховання, оскільки ґрунтується на особистості учня та може бути реалізованим і перевіреном тільки в процесі виконання конкретним учнем певного комплексу дій. Він потребує трансформації змісту виховання, перетворення його з моделі, яка існує об'єктивно, для “усіх” учнів, на суб'єктивні надбання одного учня, які можна виміряти [10].

Головні зміни, на думку В. Бліннікова, стосуються підходів до екологічного виховання, яке в умовах сьогодення повинно формуватись та

реалізовуватись на засадах стратегії сталого коеволюційного розвитку суспільства і природи. При цьому екоцентричний підхід у екологічній освіті та вихованні суттєво розширюється та доповнюється вимогою до виховання «екологічної культури як складової загальної культури людини» [1]

Хочемо зазначити, в закладах загальної середньої освіти не передбачається формування екологічної компетентності. Відповідно до Концепції НУШ, однією з десяти компетентностей, що формуються протягом навчання у школі є компетентність екологічної грамотності і здорового життя. Компетентність екологічної грамотності і здорового життя передбачає формування вміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя (концепція). Екологічна грамотність також спрямована на формування вміння ефективно співпрацювати з іншими над реалізацією екологічних проєктів, розв'язувати проблеми довкілля, залучаючи місцеву громаду та ширшу спільноту, застосовувати набутий досвід задля збереження власного здоров'я та здоров'я інших [35].

Поняття «екологічна грамотність» визначається різними авторами по-своєму, і сьогодні єдиного визначення цього поняття не сформульовано. Однак, більшість авторів сходиться в тому, що в основі екологічної грамотності лежить формування екологічних знань школяра. На основі знань про взаємозв'язки в природі має сформуватись емоційно-ціннісне ставлення до природи, розуміння та дотримання правил екологічної поведінки. Важливим для формування усвідомленої екологічної поведінки також є особиста мотивація учня до участі у вирішенні екологічних проблем [11].

Зміст екологічної грамотності включає систему норм (заборон і розпоряджень), які впливають із ціннісних орієнтацій. Формування ціннісних відносин до природи та потреби в екологічній діяльності (у тому числі, природоохоронної) можливо і результативно лише в практичній

діяльності школярів у природі: спостереженні природи та взаємодії з її об'єктами.

Як у ключовій, в компетентності екологічної грамотності і здорового життя виокремлено наскрізну змістову лінію: «Екологічна безпека та сталий розвиток».

Наскрізнi змістові лінії відбивають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання й виховання учнів [35].

Змістова лінія «**Екологічна безпека та сталий розвиток**» націлена на формування в учнів соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля й розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь. Оскільки у дослідженні брали участь учні 9 класу, то відповідно вони мали бути зорієнтованими на:

- формування цілісної наукової картини живої природи;
- формування уявлення про історичний розвиток та єдність органічного світу;
- формування умінь пояснювати зв'язки між організмами в екосистемі;
- розуміння ролі заповідних територій у збереженні біологічного різноманіття, рівноваги в біосфері;
- формування умінь застосовувати знання під час прогнозування наслідків впливу людини на екосистеми, визначення правил своєї поведінки в сучасних умовах навколишнього середовища;
- формування умінь робити висновки про значення охорони природних угруповань для збереження рівноваги в біосфері [35].

В умовах компетентнісної освіти екологічне виховання стає вирішальною умовою у формуванні екологічної грамотності учнів, оскільки тільки засобами навчальної діяльності неможливо сформувати норми екологічної поведінки, навички природоохоронної діяльності тощо.

На уроках біології в учнів формуються поняття про довкілля як складного, ієрархічного, системного утворення з багаточисельними внутрішніми і зовнішніми зв'язками. Практичне ж застосування цих знань, їх вдосконалення, формування ціннісно-орієнтованих вмінь та навичок може відбутись тільки в позакласній роботі.

Важливою складовою змісту екологічного виховання є екологічна культура учня. Екологічна культура учня – це система наукових знань, спрямованих на пізнання процесів і результатів взаємодії людини, суспільства і природи, відповідальність за природу як національну і загальнолюдську цінність, основу життя, готовність до природоохоронної діяльності, а екологічне виховання – це вплив на свідомість особистості в процесі її початкового формування з метою формування соціально-психологічних установок і активної громадянської позиції бережного ставлення до природи.

Підводячи підсумок теоретичного аналізу, ми визначаємо екологічне виховання як процес формування засобами педагогічних технологій спеціальних знань, ціннісних норм та орієнтацій щодо усвідомлення екологічної цінності природного середовища у його нерозривній єдності з людиною.

Незаперечним є той факт, що екологічне виховання – це безперервний процес, який охоплює всі етапи життя індивідуума. Він націлений на формування рис, навичок і якостей поведінки людини, її шанобливе, відповідальне ставлення до природи, що спонукає її бути активною у природоохоронній діяльності і вирішенні екологічних проблем. Екологічне виховання всеохоплюючий процес. Він відбувається в родині, закладах освіти і поза ними, за допомогою ЗМІ, природничих музеїв, центрів і гуртків, громадських природоохоронних організацій.

Екологічне виховання не відокремлене від інших видів виховання. Воно пов'язане з морально-етичним, патріотичним, трудовим, фізичним, естетичним, правовим вихованням спільними цілями і принципами. На

цьому фоні виникають нові напрямки екологічного виховання: еколого-правове виховання, еколого-естетичне, еколого-краєзнавче виховання.

З поняттям екологічного виховання тісно пов'язані поняття екологічної вихованості, екологічної свідомості та екологічної поведінки.

Екологічна вихованість - це єдність екологічної свідомості та екологічної поведінки. На формування екологічної свідомості впливають екологічні знання й переконання [12].

Екологічні знання формуються протягом навчання, вдосконалюються та перетворюються на *переконання* в необхідності жити в гармонії з природою.

Екологічна свідомість - це глибоке розуміння нерозривного зв'язку людини з природою, залежності добробуту людей від цілісності й порівняної незмінності їхнього середовища проживання. Це найвищий рівень усвідомлення людиною свого місця та значення в еволюції біосфери у зв'язку з бурхливим розвитком науки і технологій [12].

Екологічна поведінка складається з окремих учинків (сукупність відносин, конкретних дій, умінь і навичок) і ставлень людини до них. На формування ставлень впливають цілі й мотиви особистості, й формуються вони з роками, і не так на уроках, як у позакласній і позашкільній діяльності [12]

Таким чином, головна функція екологічного виховання полягає в набутті і накопиченні особистістю досвіду взаємодії з навколишнім середовищем природним та соціальним на когнітивному, чуттєво-емоційному і нормативному рівнях.

У сучасній методиці навчання біології екологічне виховання розглядається в контексті трьох аспектів:

- ✓ як частину всебічного виховання особистості
- ✓ як самостійний вид виховання
- ✓ як "системоутворюючий фактор" усієї системи виховання.

Така багатоплановість свідчить про цілісність, самостійність, системність і особистісно-орієнтований характер процесу екологічного

виховання. Як наслідок - можливість вибору змісту, засобів і форм діяльності.

Особливість екологічного виховання як педагогічного процесу, визначає його пріоритетну мету: формування відповідального і дбайливого ставлення до природи, що базується на екоцентричній екологічній свідомості.

Екологічне виховання в цілому спрямоване на забезпечення потреб особистості у творчій самореалізації, поглиблення і розширення шкільного базового рівня екологічної освіти; підготовку до активної професійної та громадської діяльності. Звідси витікають головні завдання екологічного виховання школярів:

- ✓ формування екологічної культури;
- ✓ виховання розуміння сучасних екологічних проблем держави й світу, усвідомлення їх важливості, актуальності та універсальності;
- ✓ відродження кращих традицій українського народу у взаємовідносинах з довкіллям, виховання любові до рідної природи;
- ✓ розвиток особистої відповідальності за стан довкілля на місцевому, регіональному, національному та глобальному рівнях,
- ✓ оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки;
- ✓ -виховання потреб спілкування з природою і безпосередня участь в її охороні;
- ✓ організація змістовного екологічно грамотного дозвілля в природі [9]

Ефективність екологічного виховання залежить від дотримання його основних принципів:

- ✓ міждисциплінарний підхід у формуванні екологічної культури школярів;

- ✓ цілеспрямованість, систематичність і безперервність спілкування школярів із довкіллям у процесі пізнавальної, ігрової, трудової та інших видів діяльності;
- ✓ єдність інтелектуального та емоційно-вольового начал у діяльності учнів із вивчення й поліпшення стану довкілля;
- ✓ взаємозв'язок локальних, регіональних і глобальних екологічних проблем;
- ✓ прогностичність, що передбачає відповідальність за збереження середовища життя для майбутніх поколінь [12].

Формування морально-екологічних якостей особистості є однією з умов ефективності екологічного виховання. Для цього необхідне залучення учнів до різних видів діяльності:

- ✓ науково-дослідницької
- ✓ туристично-краєзнавчої
- ✓ пропагандистсько-просвітницької
- ✓ природоохоронної

Слід зазначити, що тільки за органічного поєднання різних видів діяльності можна забезпечити розв'язання всіх завдань екологічного виховання учнів.

У сучасному світі екологічне виховання визнане одним із найважливіших пріоритетів ЮНЕСКО, Національної доктрини розвитку освіти України XXI століття, інших основоположних документах світового та національного рівня.

1.2. Форми та методи екологічного виховання в позаурочній роботі з біології.

Екологічне виховання є безперервним процесом. Воно здійснюється на уроках, у позаурочній та позакласній роботі.

Позакласна робота - робота, яка організовується для бажаючих учнів, з метою розвитку їх особистості і вдосконалення їх знань, умінь, навичок. Це різноманітні види роботи, що виходять за рамки обов'язкових навчальних програм і проводяться школою в позаурочний час. Позакласна робота з біології є формою різноманітної організації добровільної роботи учнів поза уроком під керівництвом учителя з метою їх заохочення та виявлення їхніх пізнавальних інтересів і творчих здібностей, розширення й доповнення шкільної програми з біології.

Добре поставлена позакласна робота має велике навчально-виховне значення. Вона дозволяє учням значно розширити, усвідомити й поглибити здобуті на уроках знання, перетворити їх у стійкі переконання за допомогою спостереження і експерименту – основних методів біологічної науки.

У позакласній роботі легко здійснювати диференціацію навчання і застосовувати індивідуальний підхід. Вона дозволяє враховувати всебічні інтереси учнів, поглибити й розширити їх у потрібному напрямі, дає змогу глибше здійснювати зв'язок теорії з практикою, реалізувати принцип політехнічного навчання.

Позакласна робота особливо ефективна, якщо вона пов'язана з уроками, де вчитель розкриває ті або інші види позакласної діяльності учнів, використовує її підсумки на уроках. Водночас зміст позакласної роботи не обмежується рамками навчальної програми, а значно виходить за її межі і визначається в основному інтересами учнів, що часто формуються під впливом учителя біології. Позакласна діяльність – сфера, в якій особливо яскраво і повно розкриваються природні потреби дітей у волі й незалежності, активній діяльності та самовираженні, прекрасна сфера розвитку дружби, товариства, психологічної сумісності школярів [9].

Таким чином, позакласна робота – це складова частина освітньо-виховного процесу, яка сприяє більш активному здобуванню учнями знань, умінь і навичок, розвиває їх самостійність, активність та ініціативу.

За кількістю охопленої роботи учнів вона поділяється на:

- групову;
- індивідуальну;
- масову

В позакласній роботі виділяють 4 основні напрямки:

- 1) інформаційний;
- 2) науково-дослідницький;
- 3) природоохоронний;
- 4) пізнавально-розважальний.

Мета інформаційного напрямку - здобуття додаткових знань в галузі біології і суміжних наук. Індивідуальна робота в цьому напрямку передбачає підготовку рефератів, повідомлень, здійснення теоретичного аналізу окремих питань. Групова робота - створення проблемних груп, які протягом тривалого часу розробляють одну з проблем. Масова робота включає організацію і проведення бесід, зустрічей з фахівцями, екскурсії.

Науково-дослідницький напрямок передбачає проведення невеликих досліджень.

До *індивідуальної роботи* належить підготовка наукових доповідей, проектів, доповідей, написання рефератів, творчих робіт з питань екології та охорони природи, робота в екологічних лабораторіях, спостереження і опис природних об'єктів, які потребують охорони та ін. Одним з пріоритетних напрямків у сучасній школі є пошук обдарованих дітей. Вони можуть навчатися у заочній школі екологічних знань, займатися в екологічних наукових товариствах, Малих Академіях наук.

Також у школах поширена *і групова* форма роботи - екологічні гуртки та клуби.

Групова - організація наукового гуртка біологічного профілю. Гурток організовується, якщо кількість бажаючих 12 і більше осіб. В гуртку повинні бути устав і план роботи. В гуртку обирається староста, секретар і відповідальний за матеріальні цінності. Заняття гуртка проводяться кожного тижня по 1-й годині або 2 години 1 раз на 2 тижні.

Масова являє собою проведення навчальних експедицій і комплексних досліджень.

Природоохоронний напрямок позакласної роботи включає два основних його види:

- теоретичний - учні вивчають екологічне право, основні природоохоронні території, рідкісні та зникаючі види, які знаходяться під охороною. Результатом теоретичної роботи можуть бути доповіді, повідомлення, інформаційні газети, плакати;
- практичний - включає в себе організацію і проведення природоохоронних акцій. Це може бути: тематичне свято на захист птахів, земноводних, ранньоквітучих рослин; робота по озелененню території.

Пізнавально-розважальний напрямок - напрямок позакласної роботи, який дозволяє поєднати естетичне, екологічне і природоохоронне виховання. Цьому напрямку роботи сприяє проведення біологічних вікторин, конкурсів, вечорів, виставок.

У зв'язку із стрімким поширенням у світі захворювання, викликаного коронавірусом COVID-19, більшість закладів загальної середньої освіти в Україні перейшли на дистанційне навчання.

Ряд фахівців, зокрема Д.Г. Кулібаба, Л.П. Міронець проголошують, що в таких умовах позакласна робота може бути реалізована лише у індивідуальній формі. Вони виділяють різноманітні індивідуальні позакласні заняття: самостійні спостереження, дослідницька робота, колекціонування, виготовлення наочних приладів, проведення фенологічних спостережень. Під час індивідуальних прогулянок учні можуть фотографувати чи знімати на відео цікаві явища природи, а на онлайн зустрічі із учителем біології – демонструвати їх. Дітям, які цікавляться біологією, можна дати завдання у позаурочний час зібрати максимальну кількість матеріалу про об'єкт природно-заповідного фонду, як приклад збереженого біорізноманіття. Для цього учні самостійно збирають необхідні фото чи відеоматеріали. Далі

разом з вчителем біології обговорюють сценарій майбутньої віртуальної екскурсії на засіданні біологічного гуртка, факультативу тощо. Також дітей можна залучити до монтажу відібраного матеріалу [16]

Ми не згодні з думкою попередніх авторів, оскільки вважаємо, що застосовуючи інноваційні технології, можна запровадити і групову, і масову позакласну роботу з біології.

Воєнний стан, постійні зміни обставин за яких потрібно здійснювати освітній процес, все це вимагає пошуку нових форм та методів проведення позакласної роботи та виховання учнів.

Доцільність будь-якої з форм екологічного виховання під час проведення позаурочної роботи з біології визначається дидактичною метою, змістом, методами навчальної діяльності та обсягами конкретної екологічної діяльності учнів у довкіллі.

На жаль, ми не знайшли єдиної класифікації форм та видів роботи з екологічного виховання. Автори М.П. Откаленко та ін. систематизували і умовно звели види позакласної роботи до таких груп: - група форм теоретичної роботи (гуртки, клуби та ін.); - група форм краєзнавчої діяльності (екскурсії, туристично-краєзнавчі походи тощо); - група форм суспільно корисної роботи (участь в обладнанні кабінету, у виконанні заходів з охорони природи, шефська робота); - група форм творчої самодіяльності (участь у підготовці та проведенні вечорів, свят тощо) [21]. На погляд О.І. Нікішова, З.О. Мокеєвої та інших, при вищелюванні форм позакласної роботи варто виходити як з кількості учнів, що беруть участь у позакласній роботі, так із принципу систематичності або епізодичності занять. Беручи до уваги сказане, виділяють такі форми позакласної роботи з біології: 1) індивідуальні заняття, 2) епізодичні групові заняття, 3) гурткові заняття, 4) масові натуралістичні заходи [2].

Класифікація за дидактичною метою наведена у таблиці 1.

Таблиця 1.

**Класифікація форм та видів екологічного виховання в позакласній
роботі з біології за дидактичною метою.**

Форма роботи з екологічного виховання	Види роботи з екологічного виховання
<i>Теоретичне навчання</i>	предметні гуртки, факультативи, лекції, бесіди, конференції, семінари, конгреси, симпозиуми, кінолекторії
<i>Комбіноване навчання</i>	клуби, гуртки, факультативи, колоквиуми, олімпіади, школи юного еколога, учнівські наукові товариства, Малі академії наук, домашні роботи
<i>Навчально-практична робота</i>	спостереження, лабораторно-практичні роботи, експерименти, практикуми, дослідницька діяльність, рольові ігри, прес-конференції, екскурсії, походи, експедиції, екологічний моніторинг
<i>Масова робота</i>	конкурси, виставки, свята, ранки, презентації, акції та рухи екологічного, суспільно корисного та природоохоронного спрямування - «Пролісок», «Конвалія», «Джерело», «Ялинка», «Сад», «Лелека»
<i>Конкретна природоохоронна робота</i>	«зелені» й «голубі» патрулі, екологічні й лісові варти, сигнальні пости, трудові десанти «Живе срібло», «Зернятко», «Зелена аптека», «Бджілки», екологічні стежини, шкільні лісництва, проекти чи програми з охорони як окремих об'єктів довкілля, так і біогеоценозів або екосистем у цілому
<i>Активна робота</i>	організація навчально-пізнавальної і дослідницької діяльності та конкретної природоохоронної роботи учнів в довіллі «Екологічний майданчик», «Ентомологічний мікрозаказник», «Програма охорони прісних водійм України», «Екологічний табір-експедиція» тощо.

Ефективність екологічного виховання школярів залежить не лише від обґрунтованого добору змісту навчального матеріалу, а й від особистісної орієнтації педагогічних технологій, яка досягається такими *шляхами*:

- ✓ зосередження уваги на корекції наявного в учнів екологічного досвіду та відповідних ціннісних орієнтацій, оскільки вони досить часто мають споживацький характер;
- ✓ розгляд проблем довкілля не в загальному плані, а як таких, що стосуються кожного й на які кожен впливає в повсякденному житті;
- ✓ використання інформаційного й комунікативного «вибухів», котрі спричиняють духовне потрясіння, емоційне переживання: зіставлення кожним учнем свого «Я» з «Я» своїх ровесників [12].

За кількістю охоплених учнів її також поділяють на індивідуальну, групову та масову. Класифікація форм та видів роботи з екологічного виховання за кількістю охоплених нею учнів наведена у таблиці 2.

Таблиця 1.

Класифікація форм та видів екологічного виховання в позакласній роботі з біології за кількістю охоплених нею учнів.

Форма роботи з екологічного виховання	Види роботи з екологічного виховання
Індивідуальна робота	підготовка наукових доповідей, проєктів, доповідей, написання рефератів, творчих робіт з питань екології та охорони природи, робота в екологічних лабораторіях, спостереження і опис природних об'єктів, які потребують охорони, творчі роботи, виконання індивідуальних проєктів
Групова	екологічні гуртки та клуби, виконання групових інформаційних, дослідницьких та практично-орієнтованих проєктів
Масова	екологічні лекторії, натуралістична кампанія "День птахів", "Тиждень саду", "Тиждень лісу", збирання кормів для зимового підживлення птахів, насаджування дерев і кущів, здійснення екологічної агітації та пропаганди, тиждень екології

Особливостями екологічного виховання є систематична діяльність вчителя, обумовлена безперервним та систематичним процесом впливу на

екологічну свідомість учнів. До того ж, екологічна ситуація та освітній простір змінюються значно швидше, ніж освітні програми, підручники методика та технології педагогічної діяльності. Єдина програма з біології для 6-9 класів, хоча і має значну екологічну складову, не може водночас задовольнити усіх. Вона розрахована на середнього учня, а більш здібним школярам потрібен поглиблений підхід до вивчення основ наук, а це протягом уроків якісно реалізувати важко ре. Очевидно, що «слабкому» учневі потрібна додаткова увага вчителя, щоб він міг опанувати програмний матеріал. «Сильному» учневі такої уваги необхідно вдвічі більше, для розвитку потенційних можливостей успішного оволодіння основами біологічної науки. Позакласна робота дозволяє внести необхідні корективи у роботу з окремими учнями або їх групами, дає можливість здійснити диференційований підхід. В ході позакласних занять можна успішно впливати на індивідуальні здібності кожного школяра, і це приносить значний успіх у розвитку й удосконаленні позитивних якостей особистості. Позакласні заняття допомагають учителеві виявити серед школярів обдарованих, які мають підвищений інтерес до екології, і всіляко сприяти розвитку такого інтересу.

Зміст шкільної екологічної освіти не може й не встигає, охоплювати та адаптувати інформацію про новітні відкриття, проблеми та розробки в галузі екології. В позакласній роботі з учнями можна компенсувати цей недолік, тому що зміст занять не обмежений рамками освітньої програми. Тому позакласна роботи має орієнтувати учнів на дослідницьку діяльність. Справедливим є висловлювання, що майбутнє сьогодні має бути в руках учителя, інакше воно спізниться або не настане зовсім. Що стосується змісту позакласної роботи, то це означає, що він повинен орієнтуватися саме на майбутнє з опорою на найбільш передове, яке є сьогодні.

Освітні й виховні завдання позакласної роботи з біології визначають на основі загально дидактичних принципів.

Найголовнішим принципом позакласної роботи є принцип добровільності. До цієї роботи кожний учень долучається за власним бажанням. Однак, вчитель повинен мотивувати учнів до такої роботи, вивчати їх схильності та здібності, використовувати індивідуальний підхід. Добровільність у позакласній роботі не означає неорганізованості. Коли учень обирає для себе певний вид позакласної роботи, тим самим він добровільно бере на низку обов'язків і має дотримуватися прийнятих правил.

Принцип науковості. У позакласній роботі поняття учнів розвиваються завдяки доповненню їх новими фактами, закономірностями, теоріями. Важливо, що ця збирається з різних джерел.

Принцип виховуючого навчання. Виконуючи різнопланову позакласну діяльність, учні навчаються комунікувати, працювати в колективі, допомагати один одному, брати на себе відповідальність за виконану роботу.

Принцип зв'язку освітньо-виховної роботи з життям. Позакласна робота з екологічного виховання інтегрує питання історії, краєзнавства, збереження здоров'я. В процесі цієї роботи учні знайомляться з роботами видатних науковців, їх життєвим шляхом, рисами характеру, які дозволили їм досягти успіху. Впровадження в процес екологічного виховання елементів STEM – освіти дає можливість застосувати отримані знання та вміння на практиці, змодельовати об'єкти та окремі процеси. Головне, дотримання принципу зв'язку освітньо-виховної роботи з життям формує навички екологічно доцільної поведінки в природі.

Принцип інтересу (зацікавленості) є одним з провідних. Дотримання даного принципу вимагає від вчителя визначення та оптимального спрямування їх у потрібне русло. Краще розвивати не всі інтереси учня разом, а виокремити один і розвинути його до ступеня переростання у професійний. В умовах дистанційної освіти особливого значення набуває формування в учнів пізнавальних інтересів, оскільки перевага самостійної роботи не завжди пробуджує інтерес до предмету. Організована педагогом

позакласна робота з екологічного виховання має бути цікавою для учнів, задовольняти їх різноманітні інтереси та запити. Тому важливим є використання інноваційних технологій та методичних підходів. Принцип самодіяльності полягає в розвитку активності учнів у позакласній роботі. Позакласна робота за правильної організації – могутній засіб виховання самостійності, ініціативи, громадської активності учнів.

Принцип врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів. Організуючи позакласну роботу, вчитель повинен враховувати вікові й індивідуальні особливості кожного учня, добирати такі види та форми позакласної роботи, які відповідали б його інтересам, сприяли б розвитку здібностей, нахилів, позитивних рис характеру, допомагали б ліквідувати недоліки.

Крім вищезазначених розрізняють ще й інші принципи: - принцип послідовного ускладнення змісту та методики позакласної роботи; - принцип зв'язку курсу біології з тематикою позакласних заходів; - принцип взаємодії та взаємозв'язку позакласної роботи з іншими формами освітньої діяльності.

У сучасній школі, за умов реального навчання, найбільш поширеною є масова форма роботи, яка дає можливість охопити екологічним вихованням якомога більшу кількість учнів. Проте потребує вдосконалення методична підготовка вчителів до проведення екологічної освіти школярів в умовах дистанційної освіти, що є об'єктом для подальших наукових досліджень.

Організація й проведення позакласної роботи дає змогу розв'язати багато проблем, які виникли на сучасному етапі перебудови освіти в Україні, а саме:

- уникнути перевантаження школярів й наблизити освіту до життєвих потреб учнів;
- повніше задовольнити пізнавальні інтереси школярів;

- органічно поєднати навчальну мету, навчальний матеріал та безпосередній життєвий досвід дітей з їх участю в практичних завданнях, що збагачує життєвий досвід.

**Розділ 2. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО
ВИХОВАННЯ В
ПОЗАУРОЧНІЙ РОБОТІ УЧНІВ ЗА УМОВ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ
З
БІОЛОГІЇ.**

**2.1. Застосування інноваційних педагогічних технологій у екологічному
вихованні в позаурочній роботі з біології.**

З переходом на дистанційну освіту вчителі відчули брак досвіду з проведення різних форм виховання у даних умовах. До впровадження дистанційного навчання в системі позакласної роботи з екологічного виховання застосовувались традиційні методи навчання: бесіда, розповідь, дискусія, спостереження, експеримент, робота з інформаційними джерелами. Їх використовують у поєднанні з роботою з живими об'єктами та іншими видами наочності, технічними засобами навчання. Так як мова біології – це мова дослідів і спостережень, то в позакласній роботі з біології домінуюча роль належить наочним та практичним методам. Водночас у позакласній роботі поширені методи виховної роботи: переконання словом, прикладом, заохочення, створення виховних ситуацій (бесіда, збори, обговорення), осуд, покарання, похвала та ін. Вибір методу визначається метою і завданнями, змістом, віковими особливостями учнів. Поширеними були наступні форми організації позакласної роботи: шкільна лекція, практична робота, екскурсія. Завдання методики позакласної роботи з біології полягає в тому, щоб правильно визначити мету позакласної діяльності учнів, розробити зміст позакласної роботи, організацію, методи і прийоми викладання, засоби навчання, досліджувати особливості засвоєння учнями біології в позакласній роботі, її роль у розширенні і поглибленні знань з біології [9].

Теоретичні положення, що визначають процес екологічного виховання в позакласній роботі дають підстави визначити провідні методичні підходи у його запровадженні. Такими підходами є:

- ✓ науковий – охоплює поняття, закономірності, інформацію, що характеризують та визначають взаємодії у системі «людина-природа-суспільство». Саме він забезпечує науковість та інноваційність знань в процесі екологічної підготовки;
- ✓ системний підхід – спрямований на усвідомлення екологічної підготовки як цілісного утворення, яке має змістовні, структурні і функціональні зв'язки;
- ✓ ціннісний – ґрунтується на усвідомленні необхідності відповідального ставлення до навколишнього природного середовища та особистого внеску у збереження природи;
- ✓ нормативний – спрямований на засвоєння сукупності екологічних норм, законів, правил, що регулюють навчальну діяльність;
- ✓ особистісно-діяльнісний – забезпечує формування вмінь екологічної діяльності [9].

Компетентнісний підхід до екологічного виховання вимагає формування та розвитку екологічної грамотності. До неї входять три взаємозалежні компоненти: екологічні знання, екологічні переконання, екологічна діяльність.

Вдосконалення екологічних знань у позакласній роботі передбачає: теоретичний аналіз учнями досвіду природоохоронної роботи; оволодіння знаннями про екологічну ситуацію в Україні (екскурсії, відеофільми); ознайомлення з інформацією про охорону рослин та тварин (екопрогулянки, екопоходи по околицях, зустрічі з екологами), вдосконалення знань про природоохоронне законодавство.

Становлення екологічних переконань відбувається через диспути, обговорення, дискусії, конференції, за допомогою конкретних справ, пов'язаних з екологічною поведінкою та екологічною вихованістю. Основою екологічних переконань має бути відповідальне ставлення до природи, прагнення до розв'язання екологічних проблем на основі співробітництва та знань законів природи.

Екологічна діяльність включає кілька видів діяльності:

✓ природоохоронну діяльність (догляд за кімнатними рослинами, клумбами біля школи, конкретна трудова діяльність під час екодесантів — розчищення парків, скверів мікрорайону); екологічна розвідка околиць, прокладання та оформлення екологічних стежок.

✓ пропагандистська діяльність: розповіді про природу рідного краю, проведення бесід з молодшими школярами про те, що конкретно і як треба охороняти в природі; складання пам'яток, екологічних анкет, газет, інформаційних листівок; ведення екологічного щоденника;

✓ ігрові форми діяльності: конкурси, турніри, конкурси-аукціони (на знання якої-небудь теми, пов'язаної з природою); науково-фантастичні проекти з охорони навколишнього середовища; турнір знавців природи; конкурс розповідей про рослини, тварини; вікторини, ігри-екскурсії [13].

Здійснивши теоретичний аналіз педагогічної літератури, присвяченої інноваційним технологіям ми обрали, на наш погляд, більш продуктивні як для здійснення екологічного виховання в позакласній роботі.

Кейс-стаді – це сукупність освітніх технологій, заснованих на навчанні шляхом вирішення конкретних ситуацій (кейсів). «Кейс» (з англ. «case» – випадок, ситуація) являє собою дуже деталізований письмовий конкретної ситуації. Кейс-стаді охоплює методи ситуаційного аналізу, ситуаційні завдання (задачі), ситуаційні вправи, аналіз конкретних ситуацій, метод кейсів, метод «інциденту», метод розбору ділової кореспонденції, метод ситуаційно-рольових ігор, метод дискусії. Кейс-стаді спрямоване на

вирішення певної проблеми, яку не подають в готовому вигляді, а формулюють відповідно до умов реальної навчальної чи виховної ситуації.

Отже використання кейс-методу відкриває широкий простір, для творчості, самостійності, розвиває практично мислення, уміння аналізувати інформацію, формулювати і розв'язувати проблеми, а також формує життєві компетентності. [34]

Метод брейнстормінгу. Застосування методу мозкового штурму в позакласній роботі можливе за умов, коли передбачається застосування імітаційні ситуації. Вчитель формулює проблему й пропонує учням створити певну віртуальну реальність, висловивши ідеї й пропозиції щодо розв'язання цієї проблеми. У застосування методу умовно можна виділити групи методичних прийомів, які застосовуються у чіткій послідовності:

- ✓ прийом «вільний мікрофон» для висловлювання власних думок;
- ✓ прийом «парадоксу» формулювання проблеми, розв'язання якої викликає сумнів;
- ✓ прийом «пропозиція» - формулювання пропозицій, гіпотез;
- ✓ прийом «полілогу» - створення творчих груп які генерують ідеї щодо вирішення проблеми у запропонованих аспектах
- ✓ прийом брейнстормінгу – учні в кожній із груп висловлюють ідеї, обговорюють їх доцільність, можливість і результативність;
- ✓ прийом презентації ідей, думок, проєктів;
- ✓ прийом аналітичного осмислення ситуації - дає змогу аналітично осмислити ситуацію й висловити власну думку, систематизувати почуту від інших інформацію й синтезувати її в певну модель рішення; дійти спільної згоди з учасниками обговорення; чітко й грамотно формулювати свої тези.

Залежно від ситуації та теми дискусії педагог може обрати різні методичні підходи до її організації..

❖ *Простий брейнстормінг.* Питання для дискусії записуються на дошці, фліпчарті, а учні генерують власні ідеї, які озвучують після закінчення певного часу.

❖ *Брейнстормінг у групах.* Учні об'єднуються у групи по 3-4. Усім групам пропонується одна тема для обговорення, аркуш паперу, щоб записувати ідеї, а також чітко визначений час на обговорення. Після закінчення часу кожна група повинна обрати учня, який представить ідеї групи. Також учням можна дати ще один аркуш паперу, де вони будуть записувати ідеї, що були відхилені групою. Це дозволить учням згенерувати та зрозуміти всі ідеї, представлені на сесії.

❖ *Брейнстормінг у парах.* У цій стратегії учні об'єднуються в пари, обговорюють і записують власні ідеї.

❖ *Метод пирога.* Учитель креслить коло, у центрі якого записують тему для обговорення. Коло ділять на 4 або 6 частин, у кожній записують підтему. Учні мають згенерувати ідеї для кожної підтеми; усі ідеї записують. У результаті сесії ми отримаємо цілу карту ідей для визначеної загальної теми.

❖ *Картковий метод (брейнрайтинг).* При застосуванні цього методу учням пропонується записати на картці свої ідеї й передати її сусіду праворуч. Учні праворуч читають ідеї, що записані на картці, та додають власні. Таким чином, картка передається в класі по колу, де кожен додає щось своє. Процес повинен займати не більше 15 хв. Якщо хтось із учнів не має що додати, він/вона може записати питання для обговорення іншими учнями. Після того, як усі картки пройдуть у класі по колу, учитель збирає їх і зачитує ідеї перед класом. Починається обговорення [34].

Екологічні ігри – це метод екологічного виховання спрямований на розвиток інтелекту та якостей особистості. Ігрові методи підвищують мотивацію до екологічної діяльності, екологічно доцільної поведінки, розвивають екологічне мислення, забезпечують емоційне включення учня у

діяльність. Екологічні ігри умовно поділяють на ситуативні, рольові, імітаційні.

Ситуативні ігри спрямовані на вдосконалення інтелектуальних вмінь та навичок. Наприклад, «Хто зайвий?», «Зайди помилку», «Впізнай за описом».

Рольові екологічні ігри – це тип екологічних ігор, заснованих на виконанні учнями ролі природного об'єкту, який в реальності не може говорити. В такій грі можна висловити образу рослин на забруднення середовища, розказати про емоції їжака, якого забрали з лісу додому.

Рольові (сюжетні) ігри інсценують умови уявних ситуацій, а учасники грають визначені ролі. Такі ігри впливають на емоційну сферу дитини, викликають емпатію, прагнення діяти в довір'язі коректно, прогножуючи результати власної діяльності.

Імітаційні екологічні ігри засновані на моделюванні екологічної реальності. Найпростіші з цих ігор – аплікаційне моделювання заростання водойми, відновлення лісу після пожежі, заселення острова та ін. Більш складними є гра в екологічні кубики на гранях яких позначено величини екологічних факторів (температура, світло, волога), ситуативне їх випадання і задає величину параметрів середовища. Відповідно до набору факторів, необхідно добрати живі організми, здатні жити в таких умовах.

Гра “Зоогеографія” з використанням географічних карт та зображень рослин та тварин дозволяє інтегрувати знання з кількох предметів та розвинути логічне мислення, вдосконалити знання про відповідність поширення живих організмів від умов довкілля. “Подорож до лісу” – імітує дослідження лісі різного типу, вдосконалює правила поведінки в природі. Гра полягає у імітуванні руху лісом і розв'язанні ситуативних завдань типу «вірно-невірно». екскурсію по лісовому маршруту;

Найбільш відповідає вимогам імітаційних ігор гра “Екологічний конструктор”. В ній за допомогою плану населеного пункту та фішок з умовними позначеннями учні проєктують розміщення промислових та аграрних підприємств, житлових масивів та іншої інфраструктури, парків,

скверів та ін. Учасники аналізують різноманітні варіанти планування та обирають той, що найбільш відповідає природоохоронними вимогам.

Враховуючи складний емоційний стан підлітків в сучасній ситуації на території нашої держави, ми обрали як метод позакласної роботи *еко-арт-терапію*. Вона є одним з напрямків екологічного виховання й тісно пов'язана з екопсихологією та новою течією в ній – психологією довкілля. Цей новий напрямок включає в себе усвідомлений контакт особистості з природним середовищем та штучно створеним середовищем. У процесі такої взаємодії людина має чітко усвідомити себе частиною природи. Подібний підхід сприяє формуванню екоцентричної екологічної свідомості, культури та мислення. У школярів в процесі еко-арт-терапії формуються позитивні зв'язки з природою, бережливе ставлення до неї, усвідомленість крихкості різних форм життя, емпатії.

2.2. Впровадження методів «Кейс-стаді», брейнстормінгу, імітаційних та рольових екологічних ігор, «ЕКО-АРТ-терапії», імітаційного моделювання та вебінарів, віртуальних екскурсій в процесі екологічного виховання в позакласній роботі учнів.

У своїй роботі ми зосередили увагу на такій формі роботи як *вебінар*.

Більшість фахівців трактують цю форму організації діяльності як семінар, зустріч, курс, що проводиться в мережі Інтернет у режимі реального часу. Вебінар також визначають як різновид веб-конференцій, веб-презентацій чи інших форм дистанційного спілкування в режимі онлайн. На відміну, від суто відеоконференції або конференції в форматі веб-форуму, вебінар спочатку з'явився як форма навчання, яка використовує різноманітні електронні засоби та мережеві технології. Таким чином, вебінар - це інтерактивне мережеве навчальне заняття, що проводиться дистанційно з використанням різноманітних програмних засобів та мережевих ресурсів, що забезпечують високу інформаційну якість.

Ми вирішили, що в умовах дистанційного навчання ця форма, поєднана з сучасними методами позакласної роботи буде найбільш ефективна для здійснення екологічного виховання.

З метою впровадження вебінарів в екологічне виховання у позакласній роботі ми розробили план їх проведення на кілька місяців. Планування роботи ми здійснили у січні місяці, але пізніше були вимушені внести певні корективи. За нашою задумкою позакласні вебінари мали стати логічним продовженням уроків біології у 9 класі за тематичним розділом «Тема 8. Надорганізмові біологічні системи». Сучасна програма з біології для 9 класу побудована з урахуванням компетентнісного підходу. Відповідно до пояснювальної записки до програми компетентність екологічної грамотності і здорового життя включає уміння, ставлення та навчальні ресурси. Серед умінь виділені уміння ефективно співпрацювати з іншими над реалізацією екологічних проєктів, розв'язувати проблеми довкілля, залучаючи місцеву громаду та ширшу спільноту [35].

Зміст програми спрямований на формування ціннісного ставлення до навколишнього середовища як до потенційного джерела здоров'я, добробуту та безпеки людини і спільноти [програма].

Серед навчальних ресурсів вказані екологічні проєкти та розрахункові завдання.

В цілому, змістова лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» націлена на формування в учнів соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля й розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь

Учнів 9 класів орієнтують на:

- формування цілісної наукової картини живої природи;
- формування уявлення про історичний розвиток та єдність органічного світу; формування умінь пояснювати зв'язки між організмами в екосистемі;

- роль заповідних територій у збереженні біологічного різноманіття, рівноваги в біосфері;
- уміння застосовувати знання під час прогнозування наслідків впливу людини на екосистеми,
- визначення правил своєї поведінки в сучасних умовах навколишнього середовища;
- уміння робити висновки про значення охорони природних угруповань для збереження рівноваги в біосфері [програма].

У змісті програми зазначені теми для вивчення матеріалу протягом уроків: «Екосистема. Різноманітність екосистем. Харчові зв'язки, потоки енергії та колообіг речовин в екосистемах. Біотичні, абіотичні та антропогенні (антропогенні, техногенні) фактори. Стабільність екосистем та причини її порушення. Біосфера як цілісна система. Захист і збереження біосфери, основні заходи щодо охорони навколишнього середовища.» [35]

Опанувавши теоретичний матеріал відповідно до змісту навчальної програми учень, відповідно до вимог Державного стандарту повинен

- ✓ навчитись: оперувати термінами: екологічний фактор, продуценти, консументи, редуценти, екосистема, трофічний ланцюг (мережа), біосфера
- ✓ називати: методи дослідження процесів в екосистемах; екологічні фактори;
- ✓ наводити приклади: угруповань, екосистем; пристосованості організмів до умов середовища; ланцюгів живлення;
- ✓ пояснювати: структуру екосистем; взаємодію організмів в екосистемах; структуру ланцюгів живлення; правило екологічної піраміди значення колообігу речовин у збереженні екосистем; функціональні компоненти біосфери; роль заповідних територій у збереженні біологічного різноманіття, рівноваги в біосфері;

- ✓ порівнювати: природні та штучні екосистеми; роль продуцентів, консументів, редуцентів у штучних і природних екосистемах [35]

В ході виконання завдань, відповідей на запитання, виконання практичних робіт та розробки проєктів учні мають набути певних вмінь, зокрема:

- ✓ застосовувати знання: про особливості функціонування популяцій, екосистем, біосфери для обґрунтування заходів їх збереження, прогнозування наслідків впливу людини на екосистеми, визначення правил своєї поведінки в сучасних екосистемах;
- ✓ розпізнавати: основні групи організмів за екологічною роллю в мережах живлення екосистем;
- ✓ застосовувати знання: для складання ланцюгів (мереж) живлення в екосистемах;
- ✓ дотримуватись правил: побудови екологічних пірамід різних типів;
- ✓ спостерігати: дію екологічних факторів на різні групи організмів;
- ✓ аналізувати та порівнювати: різні середовища життя; природні та штучні екосистеми;
- ✓ описувати: антропогенний вплив на природні екосистеми;
- ✓ брати участь у природоохоронній діяльності та дотримуватись екологічної культури в повсякденному житті (програма)

Сформовані в процесі освітньої діяльності знання та вміння мають

стати основою для формування громадянської позиції в галузі збереження довкілля та ставлення, яке повинно проявлятися у здатності:

- ✓ формулювати висновки: про цілісність і саморегуляцію живих систем; про значення природних угруповань для збереження рівноваги в біосфері;
- ✓ усвідомлювати значення: внеску вчених у розвиток екології (Е. Геккель, Ю. Лібіх, Е. Шелфорд та ін.), у тому числі й українських (М. І. Вернадський);(програма)

В цілому змістова лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» під час вивчення тематичного розділу «Надорганізмові біологічні системи» орієнтує учнів на:

- ✓ розуміння антропогенного впливу на природні екосистеми, значення колообігу речовин у збереженні екосистем, роль заповідних територій у збереженні біологічного різноманіття, рівноваги в біосфері;
- ✓ спрямовує на дотримання екологічної культури в повсякденному житті, участь у природоохоронній діяльності та вияв громадянської позиції в галузі збереження довкілля)

Аналіз програми, здійснений на початку 2022 року засвідчив, що за умов дистанційної освіти не можуть бути виконані всі її вимоги, тому закрити ці прогалини цілком можливо розумно спланованою позакласною роботою.

З метою вдосконалення екологічних знань, вмінь та навичок, формування ставлення та дотримання мети та завдань екологічного виховання ми розробили серію вебінарів.

Основними завданнями проведення вебінарів ми визначили:

- формування світоглядних знань про основні тенденції взаємодії суспільства і природи на сучасному етапі;
- виховання розуміння сучасних екологічних проблем, усвідомлення їх важливості, актуальності і універсальності;
- виховання почуття відповідальності за стан довкілля, усвідомлення місця людини в природі;
- розвиток особистої відповідальності за стан довкілля на місцевому, регіональному рівні, вміння

прогнозувати особисту діяльність та діяльність інших людей;

- розвиток системи інтелектуальних та практичних умінь і навичок, емоційних переживань стосовно вивчення, оцінювання та збереження природи рідного краю.

Зміст вебінарів акцентував увагу на моральному відношенні учнів до природи, співіснуванні людини і природи, вирішенні екологічних проблем на глобальному і регіональному рівнях.

Програма вебінарів передбачала перегляд вдома, або під час спілкування в режимі відеоконференції, фільмів екологічного змісту, використання методів кейс-стаді, брейнстормінга, імітаційних ігор, еко-арт-терапії, здійснення порівняльного аналізу своїх дій стосовно довкілля, проведення дискусій. Короткі програми вебінарів наведені у таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Програми вебінарів екологічного змісту.

Тема вебінару	Програма вебінару
<p>Природа – частина сучасного світу? Місце людини в природі.</p>	<p>Перегляд відеофільму «Дім» (2009) Брейнстормінг у групах «Права природи очима дослідників». Віртуальна екскурсія «Природа навколо нас»</p>
<p>Ми та повітря. Моральність у відношенні людини до атмосфери.</p>	<p>Перегляд відеофільму «ВВС: Планета Земля» (2006) та його обговорення Імітаційна гра «Крила».- Повітря як середовище існування для живих організмів. Кейс-стаді. Підготовка пакету завдань для визначення чистоти повітря доступними для учнів</p>

	методами.
Розумієш, коли зникає	Перегляд відеофільму «Планета Океан» Презентація телекомунікаційного проєкту «Народні звичаї, пов'язані з водою. Чому ми їх забуваємо...». Дискусія «Вода - носій інформації».
Земля під твоїми ногами	Перегляд відеофільму «Земля предків» або «Барака» Дискусія «Що посієш, те й пожнеш? ». Імітаційна гра «Побудуємо екодім»
Зелений світ	Віртуальна екскурсія «Дендропарк Конотопського лісгоспу» Презентація проєкту «Кожне посаджене дерево – крок до вирішення проблеми». Ековиставка .
Права тварин – фантастика, чи реальність	Віртуальна екскурсія до Озаричанського орнітологічного заказника Рольова гра « Як би я був...» Віртуальна фотогалерея «Поруч зі мною»
Врятувати себе можливо, лише рятуючи природу.	Відеофільм «Земля: один дивовижний день» Конкурс презентацій «17 глобальних цілей» Кейс-дискусія « Планета Земля через 100 років»

Для побудови плану кожного вебінару ми використали структуру яка складалася з трьох основних частин це - візуальна частина, яка мала на меті підняття проблемного питання та мотивацію учнів до сприйняття інформації, основна частина, під час якої відбувається спілкування, обговорення, після чого учасники вебінару можуть виконувати завдання або моделювати подальший розвиток подій, брати участь в іграх, або презентувати власні ідеї та творчі роботи.

Для візуальної частини ми підбирали фільми виключно україномовні, що було досить проблематично, але ми зупинились на таких.

Назва фільму	Короткий зміст
«Барака» (1992)	Красиві віддалені місця і ритуальні танці в унікальних національних костюмах змінюють густонаселені міста та урбаністичні пейзажі. Слово «барака» в перекладі з арабської означає «благословення».
«Дім» (2009)	Один із найбільш емоційних і красивих фільмів про Землю. Стрічка фотографа дикої природи Яна Артюса-Бертрана і французького режисера Люка Бессона – про екологічну катастрофу. Вона відбувається у світі просто зараз внаслідок нашого безвідповідального ставлення до свого дому. За останні 50 років людина змінила екологію так, як вона не змінювалася з моменту зародження життя на планети.
«Планета Океан» (2012)	Ще один фільм Яна Артюса-Бертрана – теж одночасно красивий і непростий: про взаємодію океану і людства. Людство уже страждає від своєї неконтрольованої діяльності і такі фільми добре ілюструють проблеми на всій планеті. Автори цього – ще й пропонують вихід: дотримуватися квоти на вилов риби, підтримувати традиційне рибальство, контролювати забруднення океанів, регулювати глибоководний видобуток нафти і газу та ін.
«Наша планета» (2019)	Британський документальний серіал для платформи Netflix. Деяких

	тварин ви можете побачити вперше, а звички інших, начебто знайомих звірів шокують, дивують, захоплюють і розчулюють! Багато дивовижних епізодів знято вперше в історії. Але це не просто ще один фільм про природу. Він приділяє більше уваги впливу людини на навколишнє середовище і демонструє, як саме зміни клімату, спричинені нами, впливають на всіх живих істот
«BBC: Планета Земля» (2006)	Землю зняли такою, якою раніше її ніхто не бачив. На створення «BBC: Планета Земля» пішли 4 роки роботи,
«Земля: один дивовижний день» (2017)	Неймовірна, емоційна стрічка від BBC – один із найбільш вражаючих фільмів, будь-коли знятих про тваринний світ! Зйомки рідкісних звірів: колібри з Еквадору, гігантські панди з Китаю, японські журавлі – 38 видів тварин із 22 країн.

Сьогодні набули популярності дискусійні форми занять, які, виключаючи штучну поляризацію і психічно шкідливий наслідок негативних ролей, сприяють засвоєнню знань, удосконалюють навички спілкування, навчають переконливо й точно висловлювати свою думку. Дискусія має багато різновидів. Ми зупинилися на кейс-диспуті як частині вебінару. Це обговорення спільного питання, проблеми з метою правильного розв'язання. Диспут виникає внаслідок спілкування учнів, один з одним, у процесі розв'язання проблемної ситуації.

Проблемна ситуація, що характеризує психологічний стан учнів, поряд з інтелектуальними труднощами супроводжується підвищенням пізнавальної активності й бажанням розібратися у проблемі.

Кейс-диспут включає три компоненти:

1. Пізнавальний: знання про предмет, що викликає суперечку і проблемну ситуацію, яка виникла.
2. Операційно-комунікативний: означає вміння вести суперечку, відстоювати свою точку зору, володіти способами здійснення логічної операції.
3. Емоційно-оціночний: включає емоційні переживання, потреби, цінності, відносини, мотиви, оцінки.

Основні принципи організації кейс-диспуту

1. Клас об'єднується у групи (стверджувальна та заперечувальна сторони, може бути й нейтральна сторона, але обов'язково слід обґрунтувати таку позицію).
2. Команди-опоненти проводять між собою дискусію.
3. Після кожного етапу диспуту команди змінюють свого лідера (капітана), щоб кожний учасник набув досвіду лідерства.
4. Кожен учасник команди обов'язково бере участь в диспуті, відстоюючи позицію своєї команди.

Основні правила кейс-диспуту

1. Теза диспуту визначається вчителем наперед і залежить від проблеми, яку будуть обговорювати учні.
2. Усі учні повинні записати тезу і самостійно або за допомогою вчителя підготуватися до диспуту. Підготовка проходить згідно з поділом учнів на групи.
3. Під час підготовки до диспуту вчитель повинен дати учням список рекомендованих інформаційних джерел.
4. Під час проведення диспуту необхідно визначити регламент виступів, адже це дозволить виступати всім учням класу.
5. Обов'язково оформити пам'ятку «Як вести дискусію».

Пам'ятка «Як вести дискусію в ході диспуту»

1. Сперечатися по суті: головне в дискусії - аргументи, факти, логіка і доказовість.

2. Уникати реплік, що принижують людську гідність, поважати думку опонента, прагнути зрозуміти його раніше, ніж критикувати, виявляти стриманість.

3. У суперечці не допускати підвищення голосу.

4. Чітко формулювати власну думку.

5. Прагнути встановити істину, а не демонструвати власне красномовство.

6. Виявляти скромність і самокритичність, вміння з гідністю визнавати недостатність своєї аргументації.

7. Все це дає змогу не тільки запам'ятати матеріал, але й зробити ґрунтовний аналіз цього матеріалу. Що зрештою формує глибокі знання учнів, вміння спілкуватись, аналізувати нові дані та відстоювати свою думку.

В трьох вебінарах на етапі візуалізації проблеми ми використовували віртуальні екскурсії. Віртуальну екскурсію визначають як метод і як спеціально організовану форму дистанційного навчання, яка відображає навколишню дійсність через віртуальні засоби.

Віртуальна екскурсія є вимушеним кроком у ситуації, коли фізично неможливо організувати безпосереднє відвідування об'єкту. Вона, на відміну від традиційної навчальної екскурсії, не надає безпосереднього контакту з реальними об'єктами довкілля, які в умовах воєнного стану та запровадження дистанційного навчання просто неможливо забезпечити. До переваг використання віртуальної екскурсії відносять:

- доступність, можливість повторного перегляду, наочність, наявність інтерактивних завдань;
- віртуальна екскурсія може бути використана на уроках і у позаурочній та позакласній роботі;

- онлайнний формат уможливорює поєднання різних видів діяльності учнів, сприяє швидшому знаходженню та опрацюванню ними потрібної інформації, її кращій презентації;
- ознайомлення з інформацією, виконання відповідних пізнавальних завдань здійснюється цифровою мовою, зрозумілішою сучасним учням;
- наявний потенціал віртуальної екскурсії дає змогу учням творчо проявляти себе.

Ми підтримуємо думку більшості педагогів що все ж таки живе спілкування з рослинами та тваринами під час екскурсії в природу надає учням емоційного заряду та ефективніше мотивує їх на вивчення природи, ніж споглядання живих об'єктів за допомогою інформаційних технологій. Але, у теперішніх умовах, коли в країні запроваджений воєнний стан, учні навчаються за допомогою дистанційних технологій, це досить продуктивний методичний підхід [36]

Ми створили три віртуальні екскурсії «Дендропарк Конотопського лісгоспу», «Сеймський регіональний ландшафтний парк», «Озаричанський орнітологічний заказник». Для цих екскурсій ми використали наступну структуру.

1. Загальний вступ.
2. Актуалізація опорних знань.
3. Мотивація навчальної діяльності
4. Отримання нової інформації.
5. Самостійна робота в групах.
6. Повідомлення додаткового матеріалу.
7. Підведення підсумку екскурсії.

Віртуальні екскурсії, розроблені нами пробудили зацікавленість учнів і вони самі спробували створити презентації для віртуальних екскурсій у різні куточки світу.

Віртуальна екскурсія, по суті, це – мультимедійна фотопанорама, в яку можна помістити відео, графіку, текст, посилання. Але на відміну від відео

або звичайної серії фотографій, віртуальні екскурсії володіють інтерактивністю. Так, в ході подорожі можна наблизити або віддалити який не будь об'єкт, оглянутися навколо, докладно розглянути окремі деталі інтер'єру, оглянути панораму здалеку, подивитися вгору-вниз, наблизитися до обраної точці або віддалитися від неї, через активні зони переміститися з однієї панорами на іншу, наприклад, погуляти по окремих приміщеннях і все це можна робити в потрібному темпі і в порядку, зручному конкретному глядачеві.

2.3. Експериментальна перевірка ефективності інноваційних форм та методів екологічного виховання у позакласній роботі.

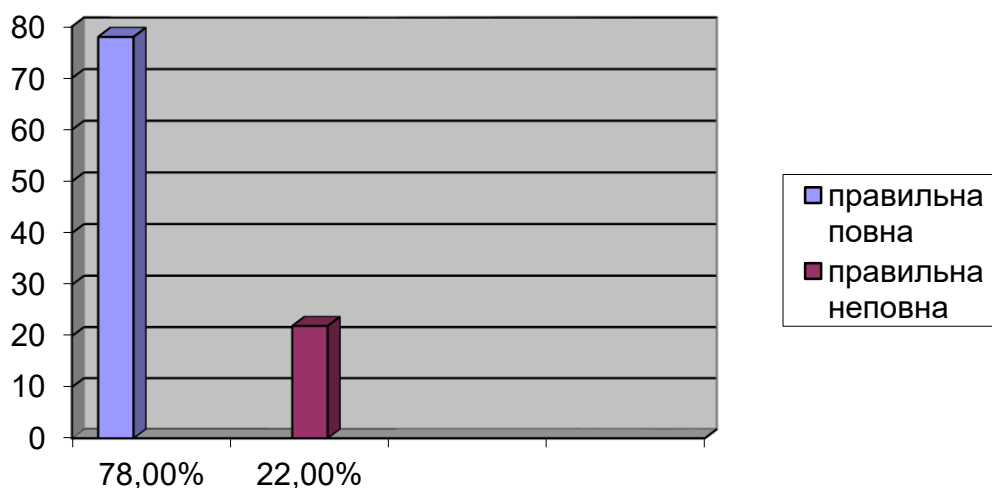
До початку впровадження вебінарів в практику позакласної роботи з екологічного виховання ми провели опитування вчителів з метою визначення того, як вони ставляться до можливості проведення позакласної роботи в умовах дистанційної освіти, здійснюють позакласну роботу в даних умовах, які обирають форми та методи позакласної роботи, чи володіють інформацією про проведення вебінарів та віртуальних екскурсій.

Ми провели опитування 9 вчителів природничих наук (біології, географії, хімії, фізики) загальноосвітнього закладу середньої освіти №14 м. Конотопа Сумської області. В своєму виборі вчителів-предметників ми послуговувались думкою, що всі вони в освітньому процесі розглядають питання екології й мають певний досвід екологічного виховання в позакласній роботі.

Окрім цього, під час проведення дослідження нами враховувався вік, стаж роботи вчителя, його кваліфікаційна категорія. В анкетуванні взяли участь учителі всіх категорій, проте варто зазначити, що між категорією вчителя та досвідом організації позакласної роботи кореляція відсутня, вік учителів також суттєво відрізнявся: від 23 років і до 55-ти.

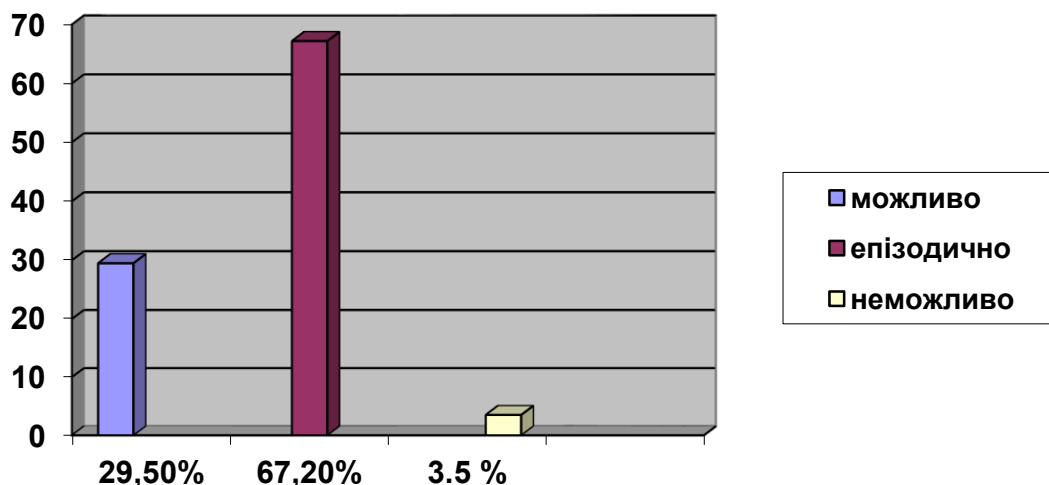
Анкета містила 6 питань на які вчителі давали індивідуальні відповіді.

У першому питанні ми просили вчителів дати визначення поняттю екологічне виховання. В оцінці відповідей ми дотримувались такого визначення « Екологічне виховання – це безперервний процес, який охоплює всі етапи життя індивідуума. Він націлений на формування рис, навичок і якостей поведінки людини, її шанобливе, відповідальне ставлення до природи, що спонукає її бути активною у природоохоронній діяльності і вирішенні екологічних проблем». Більшість з вчителів дали правильну відповідь, решта правильну неповну, наголошуючи на природоохоронному аспекті екологічного виховання.

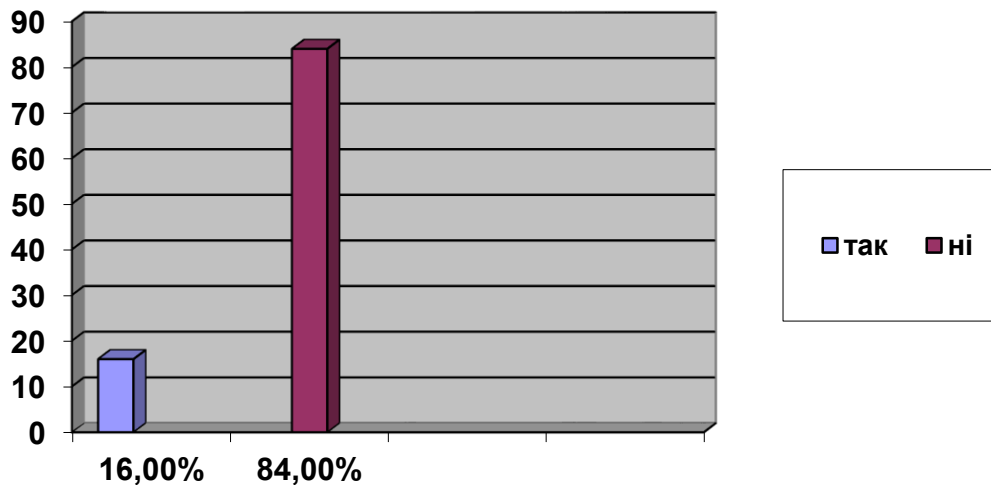
Рис. 2.1. Визначення екологічного виховання опитаними вчителями.

Як показали результати анкетування, у відповідях на друге питання можливість організації позакласної роботи в умовах дистанційної освіти підтвердили 29,3% учителів, можливо, але епізодично - 67,2%, не можливо - 3,5%.

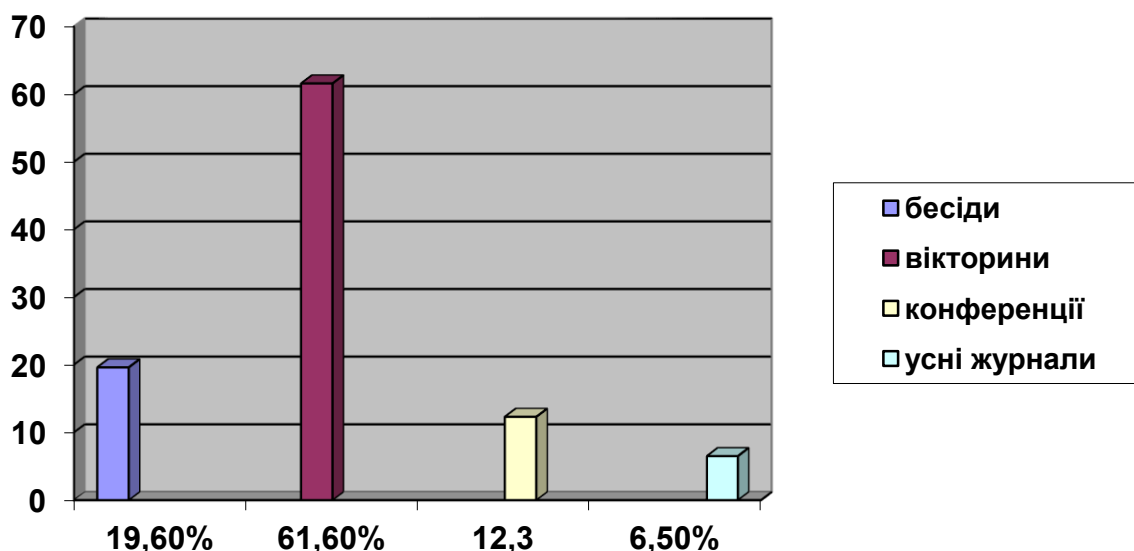
Рис. 2.2. Можливість проведення позакласної роботи в дистанційному форматі.

У відповідях на третє питання анкети ми отримали відповіді, про те, чи проводять вчителі екологічне виховання в позакласній роботі за умов дистанційної освіти.

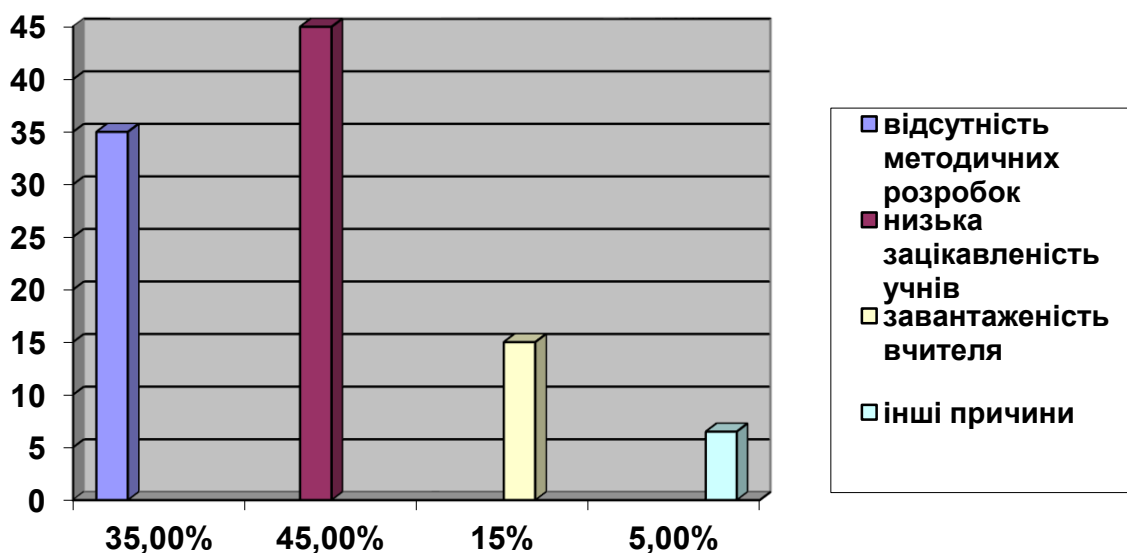
Рис.2.3. Чи проводять вчителі екологічне виховання в позакласній роботі за умов дистанційної освіти.

У четвертому питанні ми з'ясували, які форми та методи обирають вчителі для здійснення екологічного виховання

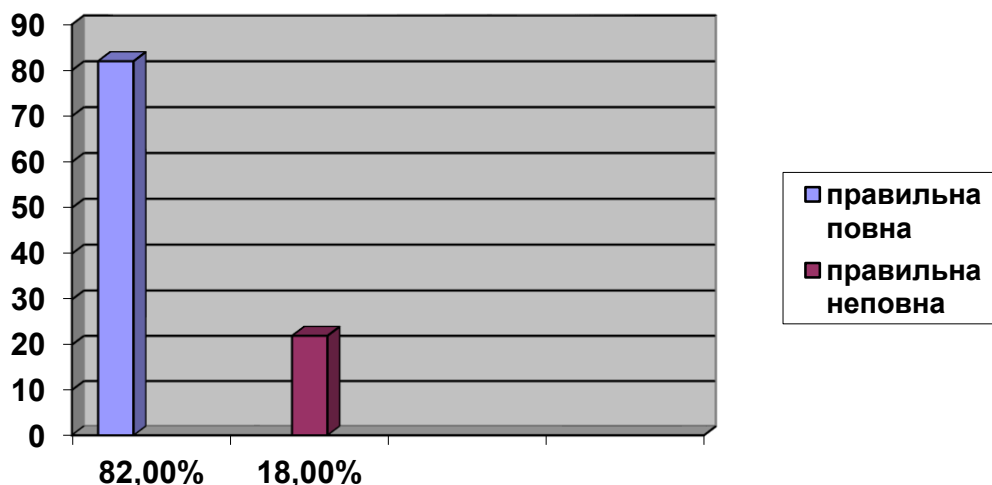
Рис. 2.4. Форми екологічного виховання, які обирають вчителі

П'яте питання було спрямоване на визначення труднощів у проведенні екологічного виховання в умовах дистанційної освіти. Відповіді вчителів були різними, але в цілому їх можна об'єднати в кілька груп.

Рис. 2.5. Труднощі у проведенні екологічного виховання в умовах дистанційної освіти.

На шосте питання, що таке вебінар ми отримали такі результати:

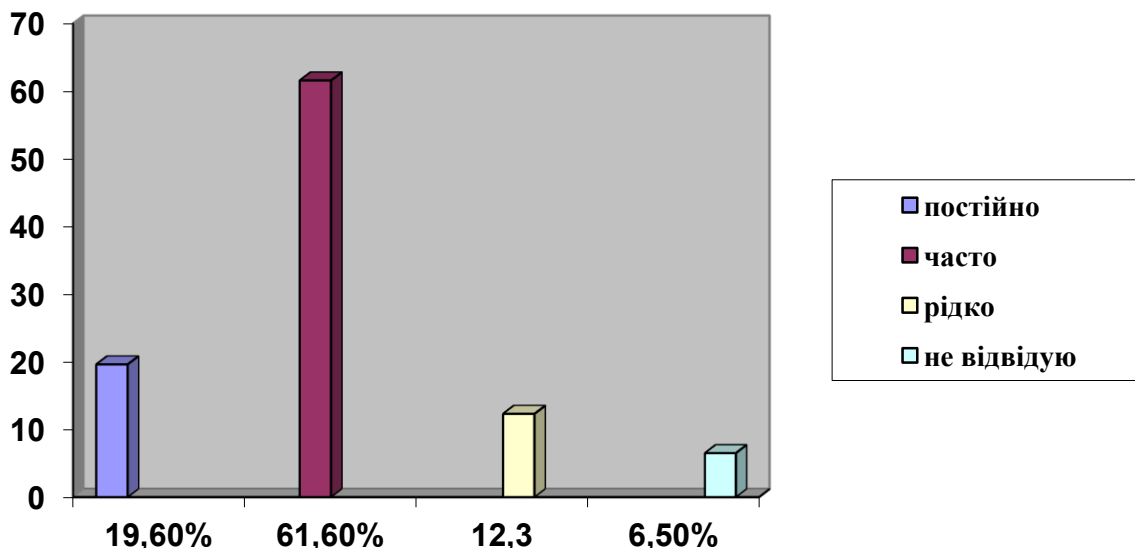
Рис. 2.6. Визначення вчителями поняття «вебінар».

Але вебінар як форму організації екологічної освіти в позакласній роботі не застосовував жоден з опитаних вчителів.

З метою визначення ставлення учнів до позакласної роботи та рівня їх екологічної вихованості ми провели опитування учнів 9-А класу, учні та батьки якого погодились брати участь в експерименті, учні 9-Б класу відмовились, тому наш експеримент був проведений як лінійний.

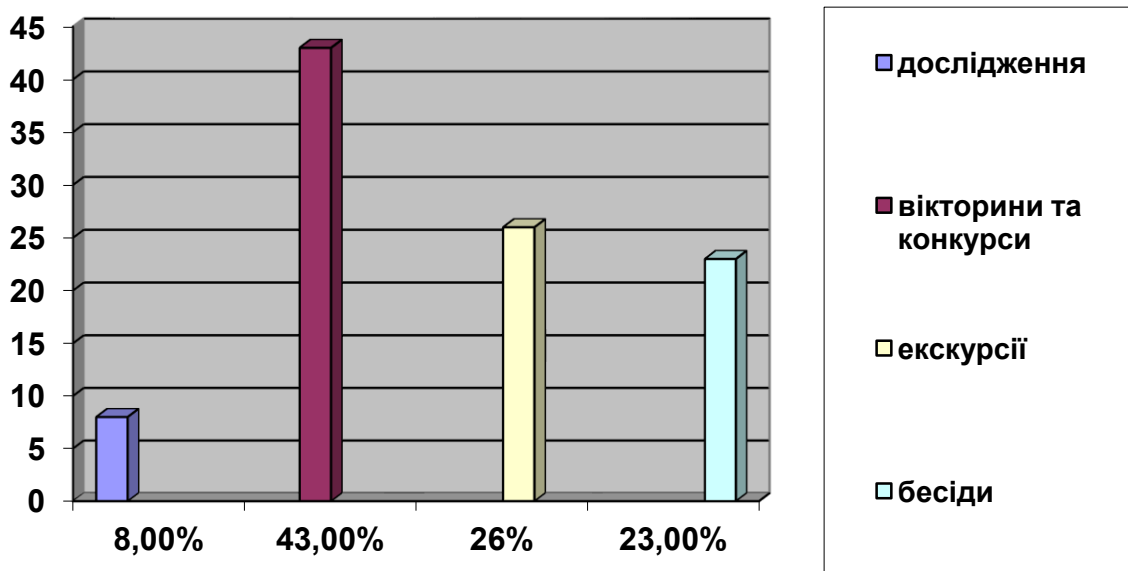
Опитуванням було охоплено 16 з 25 учнів, які постійно виходили на контакт в режимі відеоконференції і погодились брати участь в експерименті. У першу чергу ми дотримувались принципу добровільності учнів у їх участі в позакласній роботі. У перших трьох питаннях ми з'ясовували, яким формам та видам позакласної роботи надають перевагу учні.

На питання про те, як часто кожен з учнів бере участь в позакласній роботі з біології ми отримали такі дані:

Рис. 2.7. Участь учнів 9-А класу у позакласній роботі з біології за даними констатувального експерименту.

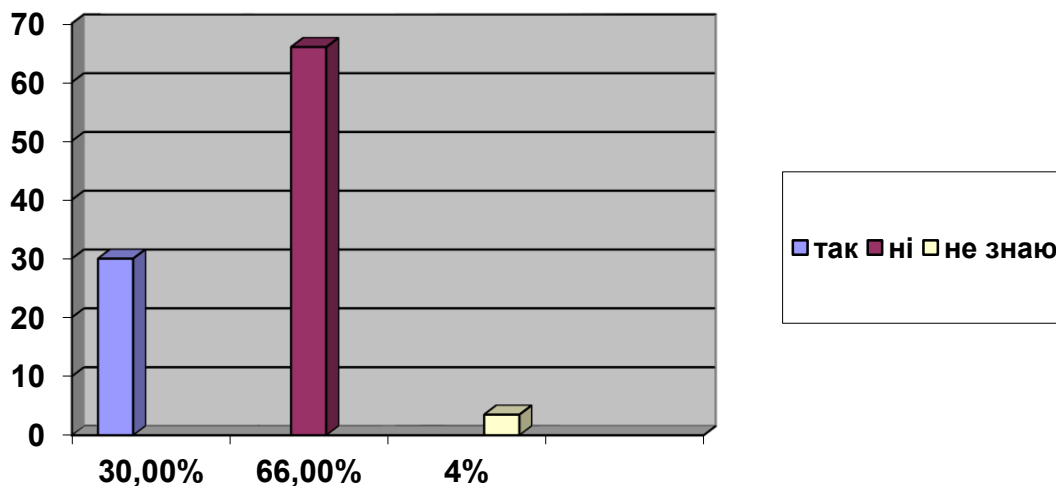
У другому питанні ми запропонували учням визначити найбільш цікаву для них форму проведення позакласної роботи з біології.

Рис. 2.8. Форми організації позакласної роботи, яким надають перевагу учні 9-А класу за даними констатувального експерименту.

Третє питання «Чи хотіли б ви здійснити віртуальну екскурсію рідними

краями на позакласному навчанні з біології?» пропонувало учням три варіанти відповідей: а) Так; б) Ні; в) Не знаю. Результати наведені на рис.2.9.

Рис. 2.9. Бажання учнів здійснити віртуальну екскурсію.

Інші питання стосувались визначення рівня екологічної вихованості учнів. Екологічна вихованість як результат екологічного виховання являє собою єдність екологічної свідомості та екологічної поведінки. На формування екологічної свідомості впливають екологічні знання й переконання.

Рівень елементів екологічної вихованості оцінювався за такими критеріями: розуміння наявності екологічних проблем в місті, готовність до розв'язання екологічних проблем, розуміння природного, соціального і штучного середовища, розуміння власного місця в природі, прагнення до доцільної екологічної поведінки.

Для оцінки результатів опитування ми виділили три рівні сформованості екологічної вихованості: високий, середній, низький.

Високий рівень характерний для учнів які здатні усвідомити свою єдність з природою, можуть зробити самооцінку собі і природним явищам, здатні до соціальної адаптації в житті. Мають достатній багаж знань про

оточуючий світ. Орієнтуються в соціальних та життєвих ситуаціях. Здатні застосовувати здобуті знання і навички за умови зміни життєвих обставин і життєвих подій.

Середній рівень характерний для учнів які можуть реалізувати уміння, в основі яких лежать усвідомлені знання про навколишнє середовище. Учні усвідомлюють систему життєвих та природних цінностей. Беруть участь у діяльності, яка має для нього не лише особисту користь і значущість, а й орієнтується на доцільну взаємодію з навколишнім світом.

Низький виявляється в не вимозі жити в гармонії з природою, учні є екологічно неграмотні. Прояв любові та розуміння проблем навколишнього природного середовища не має дієвого характеру.

1. Як ти вважаєш, чи доцільно спостерігати за станом довкілля ?

А) Так

Б) Ні

2. Ви б поїхали спеціально в інше місто на зоологічну виставку, в зоопарк, природничий музей, ботанічний сад?

А) Так

Б) Ні

3. Близька Вам людина вирішила зібрати букет із рідкісних квітів, Ви дозволите це зробити?

А) Так

Б) Ні

4. Ви можете сказати, що завдяки Вашим діям у когось покращилось ставлення до природи?

А) Так

Б) Ні

5. Чи подобається тобі дивитись на розкидане сміття в твоєму місті?

А) Так;

Б) Ні;

В) Яюсь не звертаю увагу

6. Чи є якась користь від озеленення твого міста?

А) Так

Б) Ні

7. Яким чином ви намагаєтесь покращити екологічний стан навколишнього середовища?

А Використання багаторазової торбинки для походів в магазин;

Б) Економити воду як ресурс;

В) Прибирання сміття біля двору та в лісі;

Г) Повторне використання пластику.

8. Про що повинна пам'ятати людина коли заводить тварин?

А) Що необхідно годувати

Б) Що життя тварин повинно бути комфортним

В) Що тварина не іграшка

Г) Що тварини довго живуть

9. Людина повинна?

А) Використовувати всі доступні для неї рослини

Б) Створювати штучні насадження

В) Розумно поєднувати використання дикорослих і штучних насаджень.

10. Людина, на твою думку?

А) Вище створіння природи

Б) Рівноправна частина природи

Ключ до аналізу запитань:

1. Правильна відповідь є доцільним проведення екомоніторингу.

Дане питання було обране для визначення рівня знань у учнів з екологічних проблем.

2. Екологічно правильною ми вважаємо відповіді – «так». Дане запитання дає змогу зрозуміти мотиви учнів і місце природи в їх житті. На якому місці у відносинах людина – природа, посідає людина.

3. Екологічно правильною ми вважаємо відповіді – «Ні», бо не можна виправдати людину яка несанкціоновано вивозить сміття до лісосмуг, чи залишає його вночі біля багатоповерхового будинку. Даним запитанням ми хотіли перевірити ставлення дитини до навколишнього середовища.

4. Правильною відповіддю ми вважаємо відповідь – «Так».

5. Чи подобається тобі дивитись на розкидане сміття в твоєму місті? Це запитання було поставлене з метою виявлення морального ставлення дитини до природи .

6. Правильною відповіддю є відповідь – «Так». Користь є. Питання було поставлене для усвідомлення дітьми того, що дерева захищають від пилового забруднення, забезпечують повітря киснем, рятують в спекотну погоду від сонячних променів.

7. Правильною відповіддю ми вважаємо – «Так». Питання було запропоноване для визначення готовності дітьми вплинути на покращення екологічного стану міста.

8. Правильною відповіддю ми вважаємо варіант – «Б». Питання було поставлено учням для визначення їх усвідомленої відповідальності перед тваринами, яких вони беруть додому.

9. Правильною відповіддю ми вважаємо варіант – «В». Школяр повинен розуміти важливість гармонійного співіснування з природою.

10. Правильною відповіддю ми вважаємо варіант – «Б». Це запитання було поставлене з метою виявлення морального ставлення учнів до природи.

Зробимо аналіз відповідей учнів на запитання анкети. На основі відповідей на запитання ми мали на меті з'ясувати рівень сформованості екологічної етики у дітей.

Отже, на перше запитання отримали такі результати: правильну відповідь на це запитання дало 13 учнів з що становить 62 % . Неправильну відповідь дали 5 учнів, що становить 38 %, відсутніх відповідей на це запитання не дав ніхто. Отримані результати показують, що переважна більшість підлітків вважають за потрібне тривалий час спостерігати за станом природи.

На друге запитання отримали такі результати. Правильну відповідь здобули 17 учнів, що становить 95%.Неправильно відповів 1 учень, що становить 5% . Отриманні результати свідчать про те, що учні мають досить високий рівень екологічної вихованості стосовно використання природніх ресурсів.

На третє запитання отримали такі результати. Правильну відповідь здобули 16 учнів , що становить 90%. Неправильно відповіли 2 учня , що становить 10% . Дане запитання було використане як перевірочне, тому було заплановане отримання значного відсотку невірних відповідей, але діти, розуміючи, що анкета має на меті перевірку рівня сформованості елементів екологічної вихованості, знехтували головним правилом – відвертістю у відповідях. Тому на дане запитання майже сто відсотково були отримані правильні відповіді.

На четверте запитання позитивно відповіли 14 учнів з, що становить 81% . На це запитання не дало позитивних відповідей 4 учнів це 19%. Такий відсоток правильних відповідей говорить про середній рівень сформованості екологічної вихованості учнів.

На п'яте запитання отримали такі варіанти відповідей, невірно відповіли 2 учні, що становить 9 % . Правильно відповіли 16 учнів, що становить 90 % . Як ми бачимо відсоток правильних відповідей на дане запитання також досить значний, це пояснюється достатнім багажом інформації стосовно екологічних проблем.

На шосте запитання невірно відповіли 2 учня , що становить 10% . Правильно відповіли 16 учнів з 9-А, що становить 90%. Дане запитання

заціпало не лише рівень сформованості елементів екологічної етики, але і відношення дитини до оточуючого світу. Ті учні, що відповіли на це запитання невірно просто знехтували їм.

На сьоме запитання позитивно відповіли всі 18 учнів з 9-А, що становить 100 %. Як бачимо великий відсоток дітей готові плинати на покращення екологічного стану міста, але так як діти усвідомлюють мету даного анкетування, правильність відповідей може варіюватись.

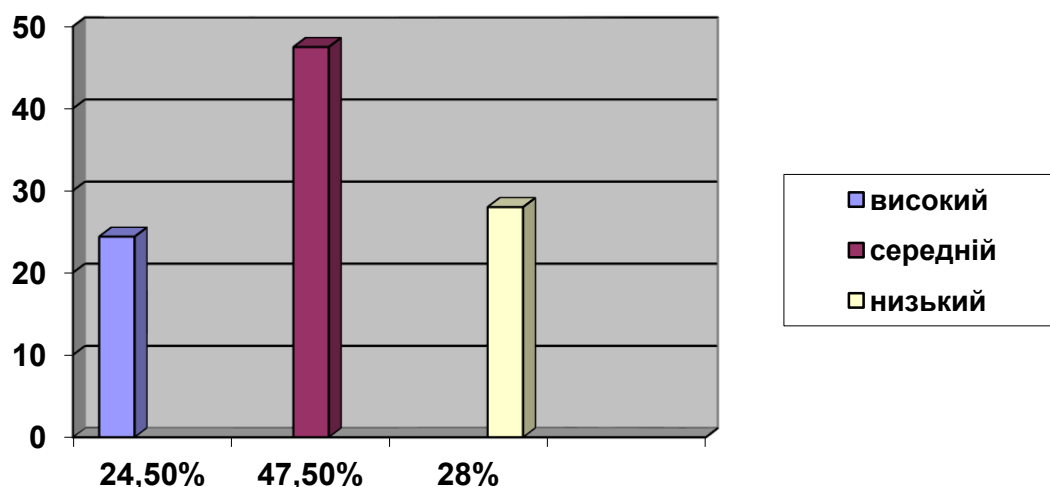
На восьме запитання правильну відповідь дали лише 11 учнів , що становить 52% . Кількість неправильних відповідей в 9-А становила 10, що становить 48 %, Дане запитання має невеликий відсоток правильних відповідей, що вказує на недостатній рівень сформованості елементів екологічної вихованості у учнів.

На дев'яте запитання відповіли правильно 16, що становить 91% , неправильно відповіли двоє учнів , що становить 9%, та 4 учнів 7-Б, що становить 19%. Кількість правильних відповідей є значною, учні уявляють суть гармонійного співіснування із природою, корисницькі мотиви стосовно природних ресурсів майже відсутні.

На десяте питання правильно відповіли 11 учнів з , що становить 60%, не правильно відповіли 7 учнів, що становить 40%. Відсоток правильних відповідей невисокий, що свідчить про неправильне формування світогляду респондентів стосовно свого місця у природі.

Таким чином, в ході констатувального експерименту, ми з'ясували, що рівень сформованості екологічної вихованості в учнів знаходиться на середньому рівні, є також група які мають низький рівень сформованості екологічної вихованості. Учні 9 класу добре розуміють що впливає на природу і мають теоретичну базу стосовно екологічних проблем. Але їх переважна більшість не застосовують активно свої знання на практиці, вважають свій вплив на навколишнє середовище не вагомою частиною в вирішенні глобальних проблем, виконують роль спостерігачів, на їх думку вже незворотнього процесу. Здійснивши якісний аналіз відповідей, та

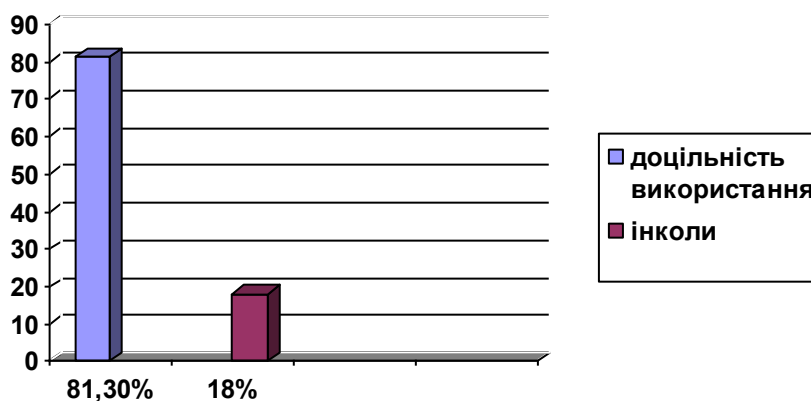
обрахувавши відповідні бали, ми визначили рівні екологічної вихованості учнів.

Рис.2.10. Показники рівня сформованості екологічної вихованості учнів 9-А класу ЗЗСО № 14 м. Конотопа за результатами констатувального експерименту

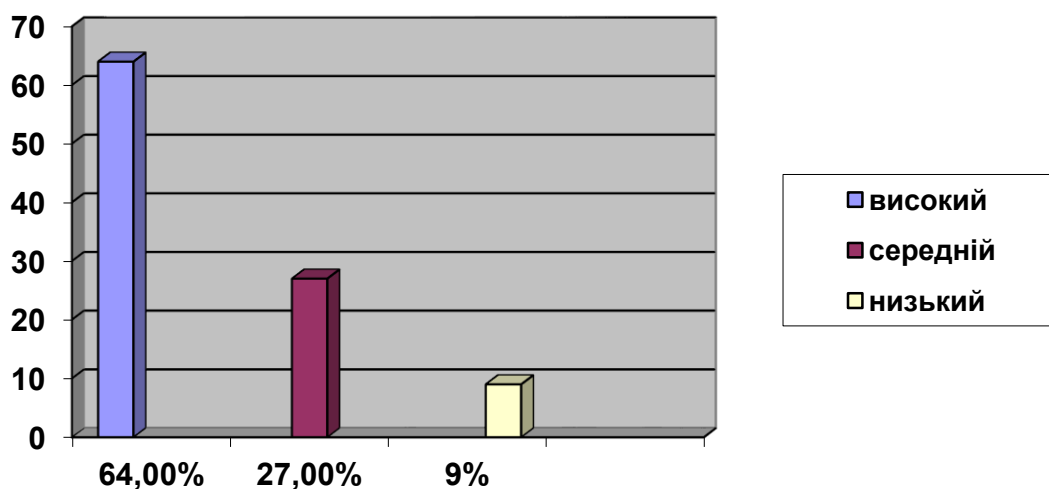
Після здійснення констатувального експерименту ми провели у квітні та травні 2022 року 5 вебінарів з запланованих 7. До вебінарів підключались і вчителі.

Серед вчителів значно підвищився відсоток тих, хто визнав доцільність використання вебінарів в екологічному вихованні, але частина з них дотрималась думки, що їх можна проводити інколи.

Рис. 2.11. Ставлення вчителів до проведення вебінарів (за результатами формувального експерименту).

З метою перевірки результатів формувального експерименту учням груп було запропоновано ту ж саму анкету, що і під час проведення констатувального експерименту. Порівняний аналіз відповідей засвідчив, що після участі учнів у вебінарах відсоток рівня сформованості екологічної вихованості зріс. На переважну більшість запитань ми отримали правильні відповіді. Після формувального етапу експерименту розподіл рівнів сформованості екологічної вихованості став таким

Рис.2.12. Показники рівня сформованості екологічної вихованості в 9-А класі ЗЗСО № 14 м. Конотопа за результатами формувального експерименту.

Аналізуючи гістограму зображену на рис. 2.12, можна зробити висновок, що спостерігається зростання кількості учнів, які проявляють високий рівень сформованості екологічної вихованості. Це підтверджує дієвість застосування інноваційних методів екологічного виховання в позакласній роботі. Гіпотеза, сформульована на початку дослідження отримала повне підтвердження.

ВИСНОВКИ

1. Вивчення різних підходів до проблеми екологічного виховання у позакласній роботі в умовах дистанційного навчання засвідчило, що на сучасному етапі не всі її аспекти достатньо вивчені. Відсутні комплексні дослідження нових методичних підходів, форм та методів, недостатньо методичної інформації.
2. Теоретично обґрунтовані нові методичні підходи до екологічного виховання в позакласній роботі, а саме використання методів «Кейс-стаді», брейнстормінгу, імітаційних та рольових екологічних ігор, «ЕКО-АРТ-терапії», імітаційного моделювання, вебінарів, віртуальних екскурсій. Розглянуто можливе поєднання цих методів у новій формі організації екологічного виховання –вебінарі. Розроблений план проведення семи вебінарів.
3. В процесі експериментальної перевірки доведено, що поєднання методів інноваційних технологій є ефективним. Рівень сформованості екологічної вихованості підвищився в експериментальній групі майже на 40%. Це підтверджує дієвість застосування інноваційних методів екологічного виховання в позакласній роботі. Гіпотеза, сформульована на початку дослідження отримала повне підтвердження.
4. Методичні матеріали були представлені вчителям предметникам

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блинников В. Цели экологического образования в рамках стратегии устойчивого коэволюционного развития общества и природы // *Alma Mater*. 2004. № 3. С. 27-31.
2. Внеклассная работа по биологии. А.И.Никишов, З.А.Мокеева М.: Просвещение, 1980. 240 с.
3. Воронцова І. Використання іноземного досвіду екологічного виховання молоді // *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2013. Вип. XXXII. С. 51 – 60.
4. Воронцова І. «Польова екології» – як важливий елемент формування екологічно-освідченого покоління // *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Сер. : Педагогіка і психологія. Ялта : РВВ КГУ, 2013. Вип. 39. Ч. 3. С.63 – 68.
5. Грицай Н. Б. Позакласна робота з біології. Біологія і хімія в школі. 2015. № 6. С. 28-31
6. Грицай Н.Б. Методика навчання біології : навчальний посібник. Рівне : РДГУ, 2016. 272 с.
7. Грицай Н.Б. Методика проведення біологічних екскурсій у природу . Харків, Вид. група «Основа». 2011. 110 с.
8. Грицай Н.Б. Методика підготовки та проведення екскурсій з біології : навчально-методичний посібник . Рівне : О. Зень, 2016. 232 с.
9. Грицай Н.Б. Методика позакласної роботи з біології. Дистанційний курс : навч. посіб. Рівне: Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, 2010. 164 с.
10. Гулай О.І. Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти. Педагогічні науки. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2/2009.С.41-51
11. Ермаков Д. С. Формирование экологической компетентности учащихся. М.: МИОО, 2009. 180 с.

12. Загальна методика навчання біології: Навч. посібник для студ. вузів / І. В. Мороз, А. В. Степанюк, О. Д. Гончар ; [та ін.] ; за заг. ред.: І. В. Мороз. Київ: Либідь, 2006. 590 с
13. Колонькова О.О. Формування екологічної компетентності старшокласників засобами дистанційної освіти // Теоретико– методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Кам'янець–Подільський, 2007. Вип. 10. Т.1. С.379–387.
14. Концепція екологічної освіти України // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. № 7
15. Крисаченко В.С. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку . К.: Знання, 2001. 597 с.)
16. Кулібаба Д. Г., Міронець Л. П. Види позакласної роботи з біології в умовах дистанційного навчання. Природничі науки. 2020. –17: 147–150.
17. Левків С.П. Формування екологічної компетентності учнів на уроках біології // Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : збірник наукових праць / за заг. ред. д.п.н., проф. С. С. Вітвицької, к.п.н., доц. Н. М. Мирончук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. .50.
18. Лук'янова Л. Б. Екологічна компетентність майбутніх фахівців: навч.метод. посібник Київ- Ніжин: ПП Лисенко, 2008. 243 с.
19. Липова Л. Екологічна компетентність особистості в умовах фундаменталізації освіти // Український науковий журнал «Освіта регіону» 2012. № 3. С. 246.
20. Методичні рекомендації до екологічного виховання школярів (цифри, факти, задачі, конфліктні ситуації, фенологічні й екологічні оповідання-загадки) / А.Й.Меремінський, А.О.Курій. Рівне, 1995. 31с.
21. Методика позакласної роботи з географії: Посібник для вчителя./ Заред. М.П. Откаленка. К.: Радянська школа, 1974. 192 с.

22. Москаленко М. П., Вакал А. П., Міронець Л. П. Методика організації віртуальної екскурсії з біології на тему: «Вивчення біорізноманіття (на прикладі своєї місцевості)» (9 кл.) // Актуальні питання природничо-математичної освіти : зб. наук. пр. № 1 (9) / Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2017. С. 45–51.
23. Прокопенко О. Екологічне виховання у процесі вивчення біології / Прокопенко О., Демидова Т. // Рідна школа. 2005. № 3. С. 72 -75.
24. Пустовіт Н.А. Особистісно орієнтовані технології екологічного виховання підлітків // Наукові записки. Серія: педагогіка і психологія. Вінниця: РВВ ДП "Державна картографічна фабрика", 2001. Випуск 5. С. 59-62.
25. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія. К. Луганськ: Альма-матер, 2004. с. 285-362
26. Пустовіт Н. А. Екологічні задачі, ігри та вікторини. 5–11 класи : методичний посібник. К. : Шк. Світ, 2013. 112 с.
27. Руснак Т.М. Форми і методи екологічного виховання в школі // Хімія. Біологія. 2003. №28. С.1-25.
28. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки. Навчальний посібник. Київ . Академвидав.2006 . 480 с.
29. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посібник К.: „Педагогічна думка”, 2008. 64 с.
30. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу: дис. доктора пед. наук: 13.00.01 / Світлана Вікторівна Шмалей. К., 2005. 479 с.
31. Закон про середню освіту URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/463-20>
32. Концепція нової української школи URL: <https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
33. Національна доктрина розвитку освіти URL: <https://rozvytok->

osvity.te.ua/natsional%CA%B9na-doktryna-rozvytku-osvity/

34. Основи кейс-технології URL: <https://oplatforma.com.ua/article/1203-qqq-17-m2-08-02-2020-osnovi-keys-tehnology-v-osvtnomu-protses-shkoli>»

35. Програма з біології для 6-9 класів URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.htm>